

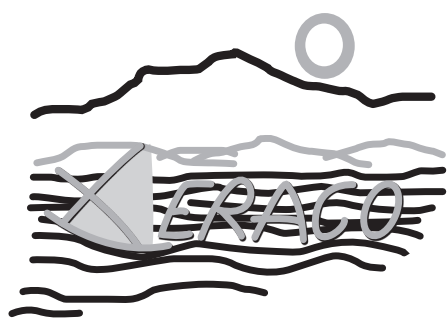
Ab ben-Cedrell

Revista d'Història, Geografia i Etnologia

*Papers per a la història
de Xeraco*

Núm. 1. Primavera / Estiu 2009

LA GOLETA

Ab ben-Cedrell

Revista d'Història, Geografia i Etnologia

EDITA

Associació Cultural La Goleta
Xeraco

DIRECTOR

Joan Iborra

CONSELL DE REDACCIÓ

Joan Iborra Gastaldo

Antoni Martí Milan

Francesc Torres Navarrete

Rafael Campos Sastre

DISSENY I MAQUETACIÓ

Joan Iborra Gastaldo

Rafael Campos Sastre

IMPRIMEIX

Gràfics Serveis Editorials

DIPÒSIT LEGAL

?

ISSN

En tràmit

Amb el suport econòmic de

Sumari

La gènesi d'una revista **3**

Amollonament del terme de
Valldigna per part de Gandia **4**

La venda del lloc de Xeraco
al duc de Gandia **11**

Xeraco al *Llibre del repartiment* **14**

Capítols i ordenances de 1683 **16**

Gandia, 1502, en la ploma
d'un foraster **20**

Lletra de convit

La gènesi d'una revista

Fa temps que a l'Associació Cultural la Goleta teníem la idea d'editar una revista que recollís textos, treballs i documents que serviren de guia i coneixement sobre el devenir històric de Xeraco, i titular-la amb nom de l'alcaid del castell de Bairén que signà la rendició de les fortaleses de la Safor al rei Jaume I: *Ab ben-Cedrell*. Aquest afany, compartit per una part de la societat, s'ha vist incrementat a causa de la incúria cultural dominant, la manca d'espais museístics, la desprotecció del patrimoni arquitectònic i natural, els costums festers i culturals, els llocs de la memòria pública, etc. Des d'aquest mirador, si m'accepteu la paraula, treballarem per posar a l'abast de Xeraco aquells textos, treballs i documents que aporten informació sobre tres matèries que considerem bàsiques: història, geografia i etnologia al voltant de les quals desenvoluparem la recerca i la publicació temàtica. És per això que *Ab ben-Cedrell* s'obri a la col·laboració d'aquells que mantinguen interès per aquests temes.

El primer número d'*Ab ben-Cedrell* l'hem dedicat íntegrament a reproduir alguns dels textos històrics més antics que coneixem, pertanyents a l'època medieval, des del repartiment de l'alqueria de Xeraco fins a la incorporació del poble dins l'òrbita dels Borja. Per a documentar el repartiment de Xeraco després de la conquesta de Jaume I, hem reproduït els assentaments del *Libre del repartiment* que es conserva a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. L'amollonament del terme executat l'any 1385 és el document més antic i relata minuciosament els treballs d'amollonament i separació dels termes de Valldigna i Gandia, amb la instal·lació de mollons, alguns dels quals encara hi perviuen. La venda del lloc de Xeraco feta per la família Almúnia en favor dels Borja, resulta una fita essencial en el devenir històric, tan important que ens ha impel·lit a reproduir-ne l'escriptura, almenys fragmentàriament. Aquests dos darrers textos es recullen a l'únic llibre documental conservat a l'arxiu municipal: *El Llibre de documents de Xeraco*, una mena de compilació i còpia de textos legals que afectaven la població per causes administratives o polítiques. El següent text és un article de recerca que tracta sobre els capítols i ordenances que governaren la població partir de l'any 1683 que afectava a les tasques ordinàries de la vida quotidiana com l'hora d'eixida dels ramats per a pasturar, les hores en què sonaria el toc del caragol, l'obligació de la venderia de servir uns productes determinats, etc. Tanquem l'edició amb la recreació literària d'una partida de pilota que imaginàriament es va jugar davant la torre musulmana, és a dir, a la plaça de l'Església actual.

De tot açò hem volgut parlar en aquest primer número d'*Ab ben-Cedrell*, com una invitació a la lectura, a la reflexió històrica però també a la preocupació per la cultura que s'esvaeix, amb la idea de treballar per la recuperació de la memòria històrica de Xeraco des de l'àmbit local. Un espai, si voleu modest, però dotat d'una fortalesa i d'un vigor cultural important.

JOAN IBORRA

Amollonament del terme de Valldigna per part de Gandia. Any 1385

ANTONI MARTÍ MILAN

Des del punt de vista històric, hi ha dos pilars fonamentals que han marcat la nostra comarca: la família Borja i el monestir de Santa Maria de Valldigna. En ambdós casos la percepció d'aquestes dues fites ha tingut entre els ciutadans moltes alternatives al llarg dels segles, des d'uns inicis esplendorosos fins a moments de decadència lenta i implacable.

En els darrers anys una desacostumada promoció embolicada amb ajudes oficials oportunes i oportunistes, tant se val, ha posat en valor aquells dos fonaments de la Safor. Potser Francesc de Borja no fóra molt feliç a les seues possessions ducals i preferia la cort imperial de Carles I i més tard la cort pontifícia de Roma, però també a la Valldigna el poble va fer festa grossa quan els monjos hereus del Cister abandonaren el monestir i les terres on havien imposat la seua immoderada llei fins al 1837.

Hem d'esmentar un tercer protagonista: la població musulmana va ocupar el territori a primeries del segle VIII fins al segle XIII. Quan les tropes cristianes de Jaume I conquerien el que després va constituir el regne de València. Els moriscos tenien arguments de cinc segles per viure ací, però havien perdut la guerra, un argument molt més sòlid, quan Ab ben-Cedrell va rendir el castell de Bairen i la reina mora del castell de Marinyén va posar fi a la seua vida després d'una gesta heroica. Molts musulmans, esdevinguts moriscos, romangueren encara fins al 1609, quan foren expulsats per Felip III sense remei ni perdó. Ara que fa quatre segles.

Amb moriscos, monjos i nobles oferim una còpia manuscrita d'un document del segle XIV conservada a l'Ajuntament de Xeraco on es detalla de manera ben civilitzada la decisió entre els termes de Gandia i la Valldigna establint una sèrie de mollons o fites des de vora mar fins al Mondúver. És un testimoni atge que implica una representació de la societat valenciana de 1388 amb un estil formal i burocràtic farcit de paraules entranyables: ullastre, tossal, foia, mallada... El text submergeix el lector en un espai concret, proper i visitable que conserva alguns elements de més de sis segles.

Adzimet Arrahali i Abdal·la Bisquert, sarraïns de Tavernes, col·laboraren en les tasques d'amollonament *en bé de la pau i la concòrdia*.

Mollons per la una part e per l'altra ablegats per departiment dels dits Termens de la dita vila de Gandia e de la dita Vayllidigna e regoneguts aquells com apparegues als dits jutges los dits Mollons per la una part e per l'altra obligats e mostrats esser inconvenients per ço per ben de pau e de concordia e per squivar inessions e treballs a les dites parts e per lo poder a ells atribuit e donat en les dites Comissions e en cascuna de aquelles enantaren a Mollonar los dits Termens de la dita vila de Gandia e de Vayllidigna en la forma seguent. E primerament los dits honrats jutges e Comissaris vists dos Mollons dargamassa blanchs antigament possats en loloch appellat les barreres ço es la hu de aquells dessus e laltre d-jus lo cami per lo qual hom va del dit loch del Raffol a la dessus dita vila de Gandia dels quals cascuna de les dites parts se concordaren per ço los dits honrats jutges e Comissaris

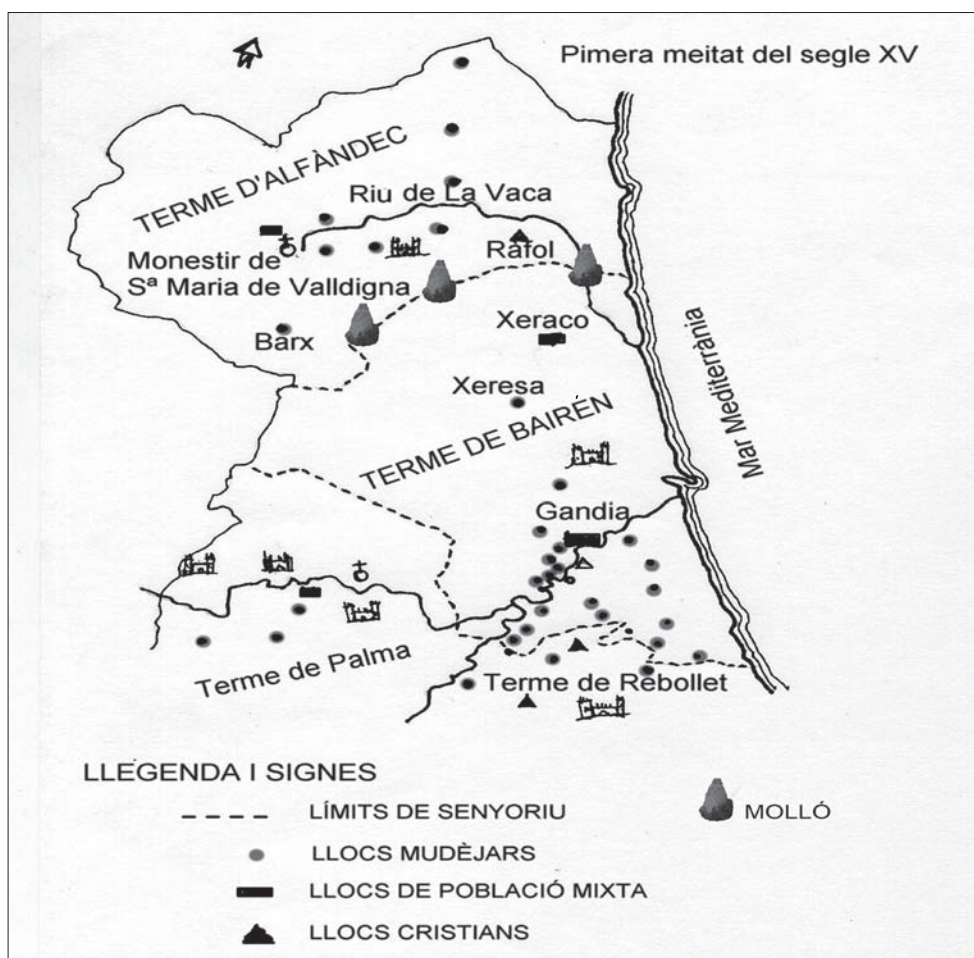
E feytes les dites coses los dits homs honrats jutges e comissaris per procehir e enantar en los dits afers de continent, e en aquell matex instant partiren del dit loch del Ràffol e muntaren a les muntanyes en les quals són e eren los dits mollons contenguts en les dites Comissions per veure e regonèxer aquells e lo contrast que era entre la dita vila e lo dit monestir per rahon dels dits mollons. E enaprés los dits honrats comissaris, per mils ffer justítia e egualtat en lo dit fet, volgueren veure a huyll los ^{ll}³ mollons per la una part e per l'altra ablegats per departiment dels dits térmens de la dita vila de Gandia. E de la dita Vaylldigna e reconeguts, aquells com apparegués als dits jutges los dits mollons per la una part e par l'altra adlegats e mostrats, e per incovinents, per ço per ben de pau e de concòrdia e per squivar messions e treballs a les dites parts. E per lo poder a ells atribuït e donat en les dites comissions e en cascuna de aquelles, enantaren amollonar los dits térmens de la dita vila de Gandia e de Vaylldigna en la forma següent:

E primerament, los dits honrats jutges e comissaris, vists dos mollons d'argamassa blanchs antigament possats en lo loch appellat les Barreres, ço és, la hu de aquells desús en l'atre dejús lo camí, per lo qual hom va del dit loch del Ràffol a la dessús dita vila de Gandia, dels quals cascuna de les dites parts se concordaren. Per ço, los dits honrats jutges e comissaris ^{ll}^{3v} pronunciar, en e jutgaren aquells ésser justs e posats per departiment dels dits termens. E enaprés, los dits comissaris pujaren en la sumitat del thoçal o muntanya de les dites Barreres en la qual los dits dos mollons són edificats e drete línea vel quasi dels dits dos mollons, meteren e posaren hunum molló de pedra e arganassa per lo departiment dels dits térmens.

Molló de la font dels Madallars

* Transcripció lingüística de Jacinta Rubio.

Plànol dels termes de Gandia i Valldigna

Ítem, enaprés los dits jutges dreta línea vel qualsei seguint lo dit thoçal de les Barreres, en la desexida de aquell, ço és, en la vista de la foya appellada del Ràffol e posaren alí altre molló d'argamassa per departiment dels dits térmens. Ítem, axí matex los dits jutges e comissaris partint del dit thoçal de les Barreres muntaren en la sumitat de hun thoçalet que és en la migania de la dita foya del Ràffol vel quasi. E aquí posaren ^{ll}⁴ e meteren altre molló de pedra e argamassa per departiment dels dits térmens. Ítem: partint del dit molló del dit Cabeçolet anant dreta línea vel quasi en la sumitat de una munyanya o thoçal qui es sobre lo barranch del Ffreixar o de les Covacelles, les vertents de la qual decorren ves la dita ffoya del Ràffol. E aquí posaren unum altre molló per departiment dels dits térmens.

Ítem, partint del dit molló dreta línea vel quasi la hun en vista de l'altre tro a un treyt de pedra, poch més o menys. E aquí meteren unum altre molló de pedra e argamassa a departiment dels dits térmens.

Ítem, partint del molló damunt dit los dits comissaris anant dreta línea seu quasi tro a tres treys de ballesta, poch mes o menys, ^{ll}^{4v} enmig de un collada damunt les ffoyes de la Alqueria de la Ombria, posaren un altre molló d'argamassa per departiment dels dits térmens.

Ítem, partint los dits jutges e comissaris del sobre dit molló e anant dreta línea vel quasi a un thoçal qui és damunt la mallada appellada del Ffonollar, qui es dessus la

cova appellada del Cetillum. E en la costera del dit thoçal ves la dita cova, posaren e meteren hun altre molló d'argamassa a departiment dels dits térmens. E enaprés, partint del dit molló de la dita mallada, los dits comissaris anaren a hun thoçal, qui es appellat de l'Ullastre, enmig dels quals ha hun thoçal tant solament. E aquí sobre lo dit Ullastre posaren hun altre molló d'argamassa per departiment dels dits térmens.

Ítem, partint del dit molló appellat de l'Ullastre, los dits jutges anaren al primer ⁵ cabeçol qui és ben avant, molt alt, dreta línea vel quasi. E affronta ab la primera ffoya appellada del Estoris e mira ves Mondúber, la font del Boscell. E aquí en lo dit cabeçol, meteren e posaren hun molló d'argamassa per departiment dels dits térmens.

Ítem, partint los dits comissaris del dit molló, anaren a la dita ffont de Boscell jassia que la dita ffont fos e sia en terme de la dita vila. Emperò, los dits honrats jutges e

Séquia de la Ratlla. Divisòria entre els termes de Xeraco i Tavernes de la Vallldigna

comissaris, per ben de pau e de concòrdia pronunciaren e jutgaren la dita ffont ésser e romanir migera e comuna entre los dits térmens de Gandía e de Vaylldigna e dels habitants en aquelles. E que cascuna de les dites parts e qui ells volran pusquen abeurar e fer abeurar llurs bestiar¹ de *qualquier* natura seran en la dita ffont, sens perill o reemça alcuna, perquè posaren sobre la dita ffont hun molló ^{5v} miger d'argamassa a departiment dels dits térmens. Encara partint del dit molló damunt dit qui és sobre la dita ffont del Boscell, anant dreta línea amunt, en hun collado qui és sobre lo dit molló de la dita ffont. E posaren sobre dos grans cantals qui estaven a manera de pilar hun altre molló d'argamassa qui és romàs hun poch tort per rahon dels dits cantals per departiment dels dits térmens.

Ítem, partint del dit molló qui és en lo dit collado sobre los dits cantals, anaren dreta línea vel quasi al primer cabeçol qui es fort alt sobre la darrera ffoya appellada del Estoris. E aquí posaren hun molló d'argamassa per departiment dels dits térmens.

Ítem, partint del dit molló qui és en lo dit cabeçol sobre la dita darrera ffoya appellada d'Estoris, los dits jutges e comissaris ⁶ dreta línea muntaren a la sumitat de la muntanya qui mor a lo pla de la Darova on feneren los térmens de la dita vila de Gandia e de Vaylldigna, vértens deçà e vértens dellà ves lo dit pla de la Darova. E aquí en hun pug molt alt lo qual és de dret en dret de la ffont del dit pla appellada la ffont de la Darova posaren hun molló d'argamassa per departiment dels dits térmens.

Ítem, enaprés pujaren a la sumitat de la muntanya de Mondúber. E aquí, en hun planet que és lexis en aquell posaren hun bell molló d'argamassa e fort gran lo qual

¹ C. t. «bestiats».

Els plans. Al fons el molló dels Madallars, sobredimensionat

per la cresta de la dita muntanya ves Gandia respon al molló appellat de la Mayçola, lo qual nós de present havem feyt reparar ^{6v} e tornar com ffos hun poch esmojat lo qual és damunt lo camí per lo qual hom va de la dita vila de Gandia a Xàtiva. El qual allí antigament és stat posat segons als dits jutges e comissaris és stat cert per departiment dels térmens de la dita vila e del loch de Barg, qui és de la dita Valldigna, les vertens de la qual muntanya de Mondúber, ço és, vessants ves lo terme de la dita vila de Gandia. E les vertens vesants ves lo dit molló de la Mayçola són del dit loch de Barg. Axí que són en suma los mollons per los dits jutges e comissaris novellament ffeyts e posats en les dites muntanyes e cabeçols o thoçals, quatorze mollons per departiment dels dits termens segons dessus dit és.

E fets e posats los dits quatorze mollons, los dits honrats ⁷ jutges e comissaris devallaren de les dites muntanyes e anaren als dits dos mollons antichs de les Barreres dels quals dessus en la primera rahó és feyta mencio². E com fossen hun poch esmojats per ço feren aquells reparar adovar e acavar de bona argamassa. E enaprés anaren a hun molló lo qual antigament fon posat en lo mareny drete línea als dits mollons de les Barreres. E com fos del tot enderrocat e no apparegués d'aquell sinó tan solamen lo fonament, per ço feren en aquell matex instant fer e reduhir aquell de nou de bona pedra e argamassa per departiment dels dits térmens, los quals tots mollons són en suma deesset mollons, los quals d'aquí a avant los dits jutges e comissaris pronunciaren e jutgaren aquells ésser valedors fermes e tenidors per tots temps entre ^{7v} les dites parts e per aquelles e cascuna de aquelles.

E fets e posats tots los dits mollons per la forma dessus expresada, los dits honrats jutges e comissaris pronunciaren jutgaren e manaren que tots altres qualsevol mollons de pedra secha fets hi posats en les muntanyes dessus dites per qualsevol persones en temps pasat aquells ésser nul·les e sens valor o fermetat alcuna, e de fet remoguts der-

² C. t. «meneis».

Els plans. Reproducció del lloc on devia anar un molló d'atermenament

rochats e aplanats, romanents los dessús dits e nomenats mollons per tots temps en llur fermetat e valor. E totes les coses dessús dites fetes e declarades, los dits honrats jutges e comissaris pronunciaren jutgaren diffiniren e manaren aquelles per abduig les dites parts e cascuna de aquelles ésser tenidores e servadores per tots temps e contra aquelles o alcuna de aquelles ^{ll^s} no venir per alguna manera causa o rahó, sots pena de mil moravatsins d'or donadors e pagadors per la part contravinent o faent a la part ovedient. Les quals coses dessús dites e expresades foren lestes e publicades de manament dels dits comissaris per mi dit, Jacme Vilarzell, notari, que dessús, e scriva del dit fet en lo dit loch del mareny, en lo qual lo dit molló darrer e final fou fet e posat en lo present dia de huy en presència dels dits honrats jutges e comissaris dessús dits e dels testimonis dejús scrits qui personalment foren e veeren tots los dits mollons singularment, ço és, dijous a vint-e-dos dies del dit mes de noembre de l'any de Nativitat de nostre Senyor mil tresents huyt ^{ll^{sv}} tanta e huyt desús scrits e continguts.

Senyal d'en Bernat Dortonedà. *Senyal* d'en Berthomeu Dalmau. *Senyal* de ffrare Sanxo Garcés. *Senyal* de ffrare Francesch Avinyó, jutges e comissaris damunt dit, qui concordantment totes les coses desús dites, loaren atorgaren e confirmaren de les quals los dits jutges volgueren et manaren esser ffetes dues cartes públiques per ABC partides. E que a cascuna de aquelles ne fos lliurada una a conservació de son dret e per haber memòria en lo esdevenidor. Presents testimonis foren a les dites coses e publicació de aquelles en Johan Bofí, en Pere Soler, vehïns de la vila de Gandia; en Bernat Ferrer, en Jacme Guardiola, veïns del dit loch del Ràfol; Azinet Arrahalí et Abdal·là Bisquet, sarrahïns de la alqueria de la Taverna situada en Vaylldigna.

La venda del lloc de Xeraco al duc de Gandia

JOAN IBORRA

El 13 de gener de 1550, el senyor de Xeraco, Joan Jeroni Almúnia i Català, féu venda del «lloc e terme de Xaraco» al IV duc de Gandia, Francesc de Borja, segons es documenta per escriptura signada davant dels notaris Lluís Valeriola i Jeroni Llovera. Amb aquesta venda es consumava el predomini de la família Borja sobre «los termes generals de la vila de Gandia», com se solia expressar a l'època. Uns anys després, el casament de Carles, fill de Francesc de Borja i futur vè duc de Gandia, amb Magdalena Centelles, consolidà l'hegemonia dels Borja al País Valencià amb la incorporació del comtat d'Oliva i les rendes que hi proporcionava l'activitat del trapig del sucre, potser un dels més importants de l'època i, històricament, el darrer que va funcionar. Per a la transcripció hem seguit els criteris habituals, tanmateix, volem remarcar l'escassa destresa lingüística del copista d'aquest document atesos els greus errors comesos sobre l'original.

¶^{2r} Escritura de venta del lugar de Xaraco¹

Noverint universiti quod ego Joanes Hieronimus Almunia, generosos dominus loci de Xaraco in presenti civitate Valentie habitator, sciens atendens et considerans inter vivos unam et nobilem dominam Gillermus Raimundus Pujaldis ut et tanquam procuratorem vestri ilustrissimi domini Francisci de Borja, ducis Gandie, et altera partibus, super benditione infrascripta per me vobis fatienda de loco et termino de Xaraco factum et firmatum fuisse quodam capitulationes intraventum per notarios infraescriptos acceptum presentibus die et temasaulo ante ritut in quoquidem capitulationes instrumentum est in ordine capitulum primum tenoris sequentis:

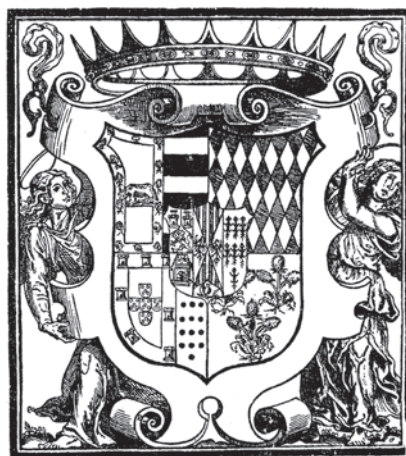
E primerament per quant lo dit mosén Chuan Hieroni Almúnia és señor detenedor et poseedor del lloc de Xeresa e Xaraco, lo qual en cas de morir en sia de aquells sens fills llegalítims e naturals e de llegalítim e carnal matrimoni, nats e procreats, pertanyera e n'auria

¹ Aquest text inclòs al *Llibre de documents de Xeraco*, fou transcrit íntegrament per Joan Iborra al *Llibre de Festes de Xeraco* 1996, Xeraco: 1996, s/p. Un fragment extret d'aquesta escriptura procedent de l'Arxiu Històric Nacional (AHN), secció Noblesa OSUNA, C 740, D. 39,40, fou transcrit per Francesc Torres al *Llibre de Festes de Xeraco* 2000, Xeraco: 2000, s/p.

de pertànyer al magnífic mossèn Gaspar Bernat Almúnia, generós, nebot de aquell e fill del magnífic mossèn Eximeno Pérez d'Almúnia, germà de aquell. E del qual dit lloch et terme de Xaraco á fet benda lo dit mossèn Gaspar Bernat Almúnia ^{2v} al dit ilustríssimo duch, en el modo e forma contengut en un acte de capitulació entre aquell e lo dit ilustríssimo duch feta en poder del discret en Onofre Roís, notari, a vint del mes de nohembre propassat, la posesció del qual lloch e terme de Xaraco per execució de dita capitulació e venda no pot éser presa per lo dit ilustríssimo duch durant la vida del dit mossèn Joan Hieroni Almúnia sens exprés consentiment e boluntat de aquell, per tenir com té lo domini e posesió desús dites, per hon les dites parts, bolent que la dita posesió de continent sia per lo dit ilustríssimo duch presa, per e segons pugua respondre aquella seguida la mort del dit mossèn Joan Hierònim Almúnia, per so és pactat, abengut e concordat entre dites parts que lo dit magnífic mossèn Joan Hierònim Almúnia ven a lliure e quasi lliure al dit ilustríssimo don Francisco de Borja, duch de Gandia, e als seus, així com ab lo present capítol, ven, lliura e quasi lliura, lo dit lloch de Xaraco e terme d'aquell, situat e posat dins los termes generals de la vila de Gandia, confrontant d'una part al terme de la vall d'Alfàndech e d'altra part ^{3r} ab terme del lloch de Geresa, ab tota e qualsebol jurisdicció, aysí sibil com criminal que aquell té en aquells, e li pertany e podria pertànyer *quomodo quunque et qualitet quunque*, ab totes les terres cultes e incultes, forns, molins, carnisseria, cases, ors, fons, muntanyes, e altres qualsebols coses, et tots los drets, fruits, emolumens a senyor pertanyens e pertànyer podens, *quomodo quunque et qualitet quunque* per preu de quinse mília tímbers moneda reals de València, pagadors en lo modo e forma que desús se dirà e ab ebicció llarga e expresa e paccionada, segons lo estil dels notaris rebedors de aquella, del qual formen el present capítol que á rebut acte públic ab inserta de aquell per los notaris desús escrits ab totes les clàusules sòlites i necessàries de estil de aquells. *Loco pro executione et debito complemento [...]*²

Escut de la família Almunia.

Escut del V duc de Gandia, Carles de Borja

² Fineix el trasllat de l'escriptura de venda inclosa al Llibre de documents de Xeraco amb la nota següent: «Y sigue lo mismo que el capítulo antecedente. Otorgada en València dia trese de enero del año mil quinientos sinquenta. Lugar de un signo. Signum mei Joannis Geronimi Almúnia, predicti qui hic laudo consedo et firmo testes est.»

Testament de venda del Lugar de Xeraco

No veiamt universi quod ego Joana Placemini
Alumnia generosi Dominus Leci de Xeraco in pre-
li civitate Valentie habitator sciens attendens et
considerans inter me & una et Nobilissimum Domicilium
Jillexum Placemini Regibus ut et tanquam
Procuretoriem nostris Illustrissimum Dominum Franciscum de
Moya Ducis Jacobi & altera partibus de et super
condicione infrascripta per me vobis faciendo & Le-
co et termino de Xeraco factum et firmatum fuisse
quoddam capitulationes instrumentum per Notarios
infrascriptos acceptum presentibus die et tempore
ante istas in quodam capitulationes instrumentum
est in ordine capitulationum primam sequenti-
brimment per quam locit morem Chuan Placemini Al-
munia et tenet et tenet a Brecedo del Leci et termino de Xeraco
lo qual en cas de mortuaria de aquell seny fill illechi-
tius i naturalis e de illechi i carnal matrimonio nati
e procreats per tanques d'annia de pentages al magni-
fic M.ª Gaspar Placemini Alumnia Generosi Nebot de aquell
e fill del Magnific M.ª Eusebio Placemini de Alumnia de
Germa de aquell. E del qual dit Leci et termino de Xeraco
a fet venta lo dit M.ª Gaspar Placemini Alumnia

El *Llibre del repartiment*

RAFEL CAMPOS

Durant la conquesta de Jaume I del Regne de València, quasi a les portes de la ciutat, el rei atorgà una sèrie de donacions als nobles i cavallers que l'acompanyaven en la campanya que foren escripturades pels notaris o escrivans reials. El *Llibre del repartiment* era un llibre on es registraven les escriptures de donació que havia aprovat el monarca, després que una comissió de repartidors n'hagués feta la distribució oportuna. El rei manava la repoblació cristiana dels llocs i les cases i heretats es distribuïen nominalment entre els qui havien participat, segons els mèrits i la condició social. S'han conservat els llibres del repartiment de Mallorca, València (del s XIII), Múrcia, Oriola i alguns altres, d'època posterior. Xeraco apareix en aquest llibre en quatre ocasions que transcrivim segons l'edició que en féu Antoni Ferrando¹:

REGISTRE PRIMER DEL REI JAUME I

EN NOM DEL SENYOR, COMENCEN LES DONACIONS DE VALÈNCIA I DEL SEU
TERME FETES PER EN JAUME, REI D'ARAGÓ, EN L'ERA MCCLXXV, ANY 1237

DONACIONS DE GANDIA

F. 14. 1997.-A Arnau Bosquet, unes cases i un real en l'alqueria anomenada Xaraco, que foren d'Avincedrel; i la torre de la mateixa alqueria; i tres jovades de terra de regadiu i dues de secà en el terme de la mateixa alqueria. 3 de juny.

F. 14. 1998. Arnau Bosquet i a trenta companys seus, l'alqueria anomenada Xaraco, llevat dels forns i molins. 3 de juny.

DONACIONS DE LLIRIET

F. 19. 2437.- A Arnau Bosquet, unes cases i un real en l'alqueria anomenada Xaraco, que foren d'Avincedrel; i la torre de la mateixa alqueria; i tres jovades de terra de regadiu, i dues de secà, en el terme de la mateixa alqueria. Franques. 30 de maig, any del Senyor 1248.

¹ Assentaments extrets del *Llibre del Repartiment*, edició dirigida per Antoni Ferrando, Vicent Garcia Editors, València: 1979.

Entrada de Jaume I a València. Pintures al fresc del castell d'Alcanyis

DONACIONS DE BENIOPA

F. 76^v. 2856.- A Arnau Bosquet i tretze dels seus, l'alqueria anomenada Xaraco, que està en el terme de Gandia, tota íntegra, a excepció de forns i molins. 3 de juny.

F. 77. Col. 2. 2872.- Beniacareig
 Xaraco
 Beniopa
 Beniayahet
 Uixola

Ordenances i capítols per al govern de Xeraco de 1683

FRANCESC TORRES I NAVARRETE

A Enric Torres, 15 anys sense el teu somriure.

In memoriam.

Aquestes ordenances signades per la senyoria i els representants del govern municipal es fan emprant la llengua administrativa, que era la que s'usava a tots els àmbits d'ús de l'antic regne, però les que se signaran després, el 3 d'abril de 1742, entre la duquessa Mariana de Borja i els representats municipals, ja es fan en castellà, llengua que desplaça a la nostra d'ençà el decret de Nova Planta de 1707, i que per raó d'ésser llengua de vencedors s'ha imposat possibilitant l'abandó de la llengua nadiva i restar en perill d'extinció.

Les hem transcrites tal com apareixen al document, respectant l'ortografia¹ del notari Robert Godó, la redacció de les quals devem als justícia i jurats del comú de Xeraco que governaven en aqueix moment, que immersos en l'antic règim es consideren *tan fieles vasallos*, i a la senyoria com a *Padre i señor*.

Tracten de qüestions d'organitzatives de la vida quotidiana, de l'edat dels infants que guarden la dula, a quina hora eixiran del poble els ramats per pasturar, i on fer-ho, depenent de l'estació de l'any, i quan tocar-hi el *caragol* i quan no. De les obligacions de l'avitallador de la carn de la carnisseria del poble i les de l'arrendador o tender de la tenda de queviures, la fleca (*tinga obligació de pastar sempre que els jurats lo y manaran*) i la taverna, els productes que ha de tenir: *tonyina, en son temps sardines, i abadecho, oli, vi, salses, sabó, arròs, formache*. Tan mateix incorren en pena aquells que furten fruites i hortalisses i pasturen per llocs prohibits, etc. S'estableix la missió del mustassaf, que cura de les mesures i l'honradesa dels venedors.

1683, juliol, dia 14.

«Capitulos y ordenanzas originales del lugar de Xeraco, aprobadas y firmadas por el señor duque de Gandia en 14 de julio de 1683, y publicadas en 28 de julio de 1691²».

Illustríssimo y exmo señor: Los justicia y jurados, y demás particulares del lugar de Xeraco, humildes vasallos de v. exa., atendiendo al grave daño y perjuicio que a todo el lugar en ge-

¹ Assenyalem que ja hi són alguns barbarismes: *entonses, ganado, hasta, puesto i turno*. També algunes grafies castellanes: *ñ, ch*. Dificultat en l'ús de les sibilants.

² AHN NOBLEZA OSUNA LLIGALL 740.D.31

neral se le sigue de no tener forma, modo, ni manera, para el buen gobierno y regimiento de dicho lugar, por no tener capítulos, ni ordinación . Por tanto, para evitar los inconvenientes que pueden motivarse en adelante, postrados a los reales pies de v. exa., suplican, sea del servicio de v. exa., mandar decretar los capítulos infrascritos, con la real authoridad de v. exa., para que por ellos podamos regirnos, attento que los demás lugares de los estados de v.exa. respectivamente les tienen y por ellos se rigen, lo que espera dicho lugar por lo referido obtener de v.exa. como a padre y señor de tan fieles vasallos, *et licet ect. Altissimus etc.*

- I Primerament, que ninguna perçona puixa guardar la dula de les vaques y bous que no tinga de quinze anys en amunt, sots pena de cinch sous, aplicadors als jurats de dit poble.
- II Íttem, que qualsevol perçona que guardara la dula tinga obligació de traure aquella de dit poble a la que eixirà el sol, sots pena de pagar lo dany que els bous hauran fet, aquells tals que els hauran tret, y així mateix que el jurat lo puixa penar en cinch sous.
- III Íttem, que qualsevol que per son turno li toque la guarda de la dula, no puixa llogar home que no tinga bous, sots pena de cinch sous, y que el jurat de dit poble puixa llogar a costes de aquell un home per a guardar-la.
- IV Íttem que aquell que guardara la dula tinga obligació de portar los bous y vaques, als puestos señalats per a pasturar, ço és, en lo estiu al pont del Caminàs, y en lo yvern al pou de Dalt. Y que cascun amo dels bous o vaques tinguen obligació a la nit de eixir al dit puesto a rebre sos animals sots pena de cinch sous per cascun amo.
- V Íttem que qualsevol que guardara la dula tinga obligació de portar lo *caragol* y tocar-lo per traure la dula y així mateix a la nit quant la torna, y així mateix tinga obligació de tocar-lo quant hy haurà algun animal estacat, sots pena de cinch sous. Y així mateix encòrrega en pena de cinch sous lo dit aduler, si toca el caragol sens ocasió y causa de les dites coses.
- VI Íttem, que ninguna perçona del dit poble puixa pendre, ni tenir bous, ni vaques a guardar ni en comanades sots pena de cinsch sous, si no estancas que li deixasen a algun parell de bous o vaques per a llaurar, *hasta* quinze dies, sots pena de deu sous. Y així mateix tinga obligació de guardar la dula el primer dia que tinga dits bous.
- VII Íttem, que el que guardara la dula, no la puixa deixar de vista de prop o de lluny, ni fer fahena aquell dia, y si perdent-la de vista, algun animal tingués alguna desgràcia, tinga obligació de dar avís al amo y el dit aduler y el amo la hagen de buscar, y si passen tres o quatre dies y el animal no apareix tinga obligació el aduler de pagar-lo.
- VIII Íttem, que lo avituallador no puixa portar per lo bovalar més que cent y cinquanta reses llanars, sots pena de xixanta sous.
- VIII Íttem, que lo *ganado* del avituallador, ni altre, no puixa passar per entre los sembrats, ni entrar en ningun guaret de dos relles, ni travessar ninguna céquia, sots pena de xixanta sous y pagar lo dany que haurà fet y ocasionat.
- X Íttem, que ningun *ganado* ni el de l'avituallador puixa entrar a pasturar en los rostolls, mentres hi haurà garbes o una creu parada en dit banacal, sots pena de xixanta sous y pagar lo dany.

- XI Íttem, que ningun *gènere de ganado*, ni el de l'avituallador no puixa entrar a pasturar en les terres que se acostumen sembrar en temps de caliu, ni de matí en rosades, sots pena de xixanta sous y ferer lo dany que causara.
- XII Íttem, que lo avituallador tinga obligació de fer matar en la carniseria, a hon se acostuma a les hores acostumades, çò és, en lo estiu entre dos y tres hores de la vesprada, y en lo yvern, entre les huit y nou del matí; y que hacha de deixar axugar la carn ores que matara ans a tancar-la, sots pena de vint sous. Y així mateix, no puixa entrar carn mortolina en la carniseria, sens llicència dels jurats, sots pena de xixanta sous, y la carn perduda.
- XIII Íttem, que *ningun ganado* ni el de l'avituallador no puixa entrar en ningun mallol que lo dit mallol no tinga dos anys, sots pena de xixanta sous y refer lo dany.
- XIIIÍ Íttem, que el tender, per quant té arrendada la tenda, fleca y taverna, tinga obligació de pastar sempre que els jurats lo y manaran, y que tinga obligació de tenir toñina, en son temps, sardines, y abadecho, oli, vi, salses, sabó, arròs, formache y sempre que li falte alguna de dites coses, assa per a *entonses* y *entonses* per ara se li dóna de temps al tender dotse hores per a poder anar a buscar lo que li faltará, y si dins dit temps no tornàs ni ho portàs, encórrega en pena de xixanta sous.
- XV Íttem, que lo tender que huy és y per temps serà, tinga obligació de manifestar lo que portará a la tenda als dits jurats, ans de entrar-ho en sa cassa y tenda, sots pena de xixanta sous.
- XVI Íttem que ningú puixa portar los bous, ni vaques a la baurada a hon beuen les cavalcadures, ni puixa ninguna perçona escurar, llavar roba, ni cosa de mengar, sots pena de cinch sous.
- XVII Íttem, que ninguna persona sia osada, en dia de festa y presepte, entrar erba ni altres càrregues en cavalcadures, ni en perçones en dit poble, que primer no hagen alsat a Déu, sots pena de cinch sous, executora per lo mustasaf.
- XVIII Íttem, que sempre y quant se trobara algun marranchó en la horta fent mal, encòrrega el amo del tal en cinch sous y pague així mateix lo dany.
- XIX Íttem, que sempre que es trobaran gallines o galls en los sembrats, sien penyorats en quatre diners per cascuna gallina i güit diners per lo gall.
- XX Íttem, que ningú sia gosat segar en corbella ni en altre instrument, ni a mans erba de altri, sots pena de cinch sous.
- XXI Íttem, que ninguna perçona sia gozada de pelar fulla de la de Tots Sants, en terra de altri, en pena si és de dia de cinch sous y si és de nit de deu sous.
- XXII Íttem, que qualsevol perçona que es trobarà collint espigues de dacça en terra de altri, encórrega per cascuna espiga que cullirà en pena de sis diners y si pasa de tres espigues, en pena de xixanta sous.
- XXIII Íttem, que qualsevol que es trobarà collint garrofes o plegant-les, y olives en terra de altri, encórrega en pena, si és de dia de tres lliures y si és de nit de sis lliures, y les demés penes posades per sa exa.
- XXIV Íttem, que qualsevol perçona que es trobarà en qualsevol arbre de fruita o hortalisa de altri, encórrega en pena de deu sous, si és de dia y si és de nit de vint sous.

*Ramat pasturant per la Dula**

- XXV Íttem, que qualsevol que es trobarà furtant raïm en sistella, cabàs, mocador, devantal o altres semblants coses, encórrega en pena de vint sous, y si sols cullgués dos, tres, o quatre raïms per a menchar, encórrega en pena tan solament de cinch sous.
- XXVI Íttem, que ninguna perçona sia gozada a pasturar ninguns animals bovins per los màrgens dels sembrats, sots pena de deu sous, si és de dia, y si és de nit de vint sous.
- XXVII Íttem, que ninguna perçona sia gozada lligar, ni donar a mengar a la porta a ningun gènere de animal, si no és en cas que lo vulla albardar per a anar fora o treballar, sots pena de tres sous, executadora per lo mustasaf.
- XXVIII Íttem, que ninguna llegigada de baconets, ni animalets de cria, com són mulats, potros y potranques no puxen anar solts per lo carrer, sense mare, sots pena de tres sous, executada per lo mustasaf.
- XXIX Íttem, que qualsevol animal que sia gran o chich que es trobarà en la hera en lo temps de batre y estar les garberes en la hera y farà mal, encórrega en pena de cinch sous.
- XXX Íttem, que lo aduler tinga obligació de fer lo que puga de guardar alguna vaca que cria si se'n fuig de la dula y en cas que no la puga guardar tinga obligació lo amo de la tal vaca pagar lo mal que aquella farà, però, si per culpa del aduler fa mal, vinga a càrrech de l'aduler dit mal.
- XXXI Íttem, que qualsevols cabres que entraran en terra censida y *arbolada*, encórreguen en pena de sis lliures per a el amo de la terra, reservant les penes que sa exa. Té imposades a demés de les sis lliures.

Die XXVIII julii MDCLXXXI Diego Fèlix, trompeta públich, ell huy haven[t] preconisat en la plaza del loch de Xaraco, ab veu alta e inteligible los presents capítols. *Repertus Godo notario.*

*La paraula dula prové de l'àrab «dawla» i és refereix a un ramat de bestiar, boví, caprí, equí..., format per caps pertanyents a diversos propietaris d'una mateixa localitat, el qual s'envia a pasturar a un terreny comunal sota la vigilància d'un pastor anomenat «duler».

Gandia, 1502, en la ploma d'un foraster

FERRAN GARCIA-OLIVER

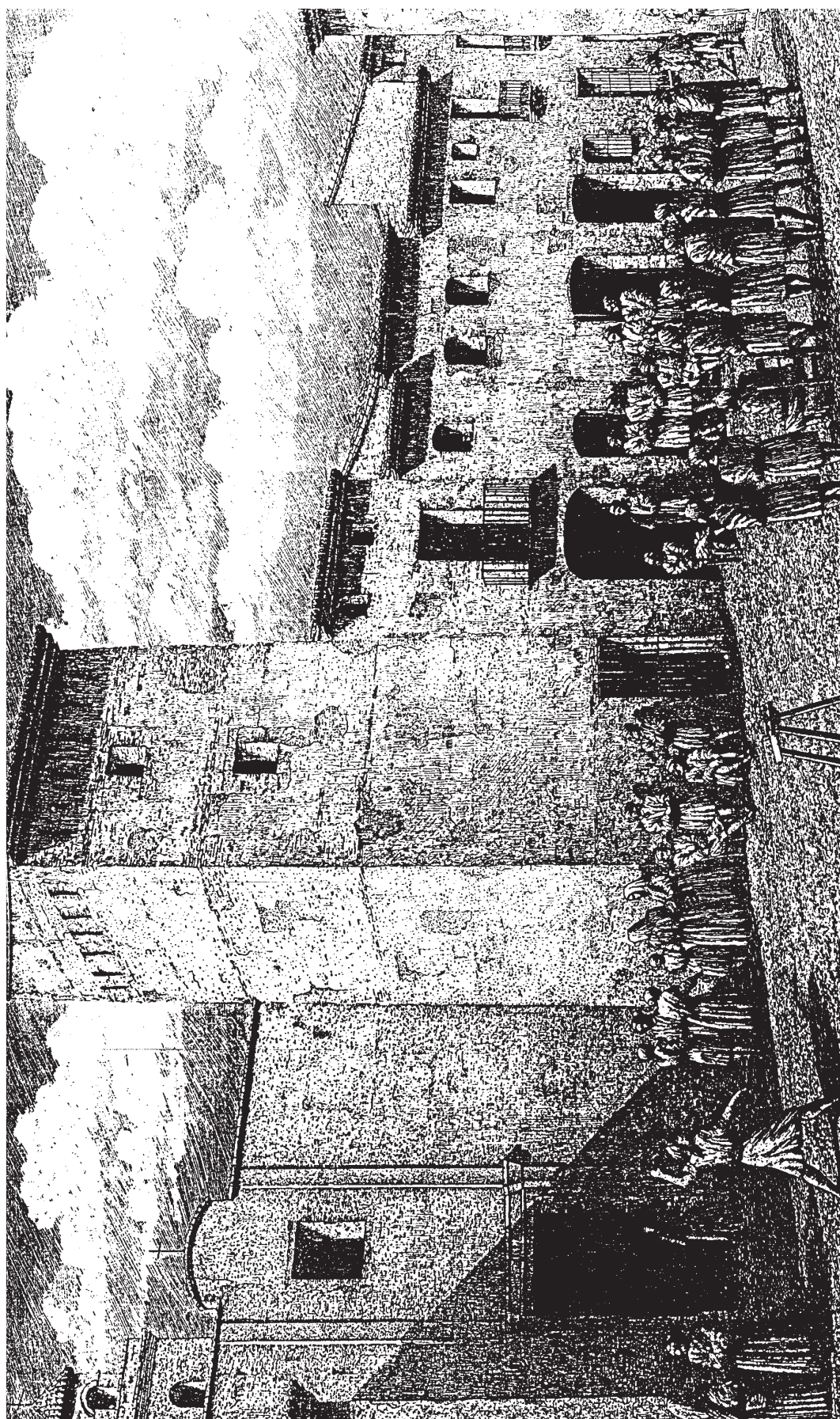
«Vita di Girolano di San Leocadio» és el títol d'un manuscrit que es troba entre la col·lecció de lligalls d'Osuna de l'Arxiu Històric Nacional. En 1502 un jove de Reggio, al nord d'Itàlia, arriba a Gandia per incorporar-se a l'equip dirigit pel seu oncle Pau de Sant Leocadi, que té l'encomanda de pintar el retaule de la Col·legiata, desaparegut dissortadament en 1936¹.

Die veneris, XII madii anno MDII^o

(...) A meitat camí, dins ja la contribució general de Gandia, es dreça Xeraco, poblet de mossén Oms i Tamarit, amb casa a València com tots els cavallers. Donat que el divendres és el jorn de l'oració mahometana, talment al nostre diumenge, i coincidí amb la festa que els sarraïns diuen de la Pasqua Xica o de l'Arròs, l'alqueria era un tot d'enrenou, músiques i bullangues. El moro trist, aclaparat pel treball extenuant, amb la recança de sentir-se vençut en la seua pròpia terra —el dibuix que m'havia confegit d'ençà el meu desembarc al port de València—, se'm tornava ara alegre, xerraire, proçac i desvergonyat. Just hi entràrem acabava una cursa d'haques, o «joies» en la parla del país, mentre que tres o quatre carrers més a dins dues parelles de xicots es deportaven a la pilota, a «llargues» em féu avinent Panxaverdeta. El joc m'entusiasmà i jo mateix em submergí en la vociferació, els renecs i els vïtols, mes no vaig travessar ni un òbol a favor d'un o altre bàndol, com féu el veïnatge.

Els vells del lloc ens convidaren a dinar, sense donar-me ocasió d'exhibir les cartes de presentació de la duquessa que m'havien garantit la caritat cistercenca i obert les portes de moltes cases. Haig de confessar que poc a poc s'apartava de mi l'àvola imatge de l'infidel. Temia una coltellada, m'obsedia el segrest... i, tanmateix, em tractaven com a un germà: No m'hi vaig sentir foraster, que mai no he gaudit d'un tracte tan cordial. Encara no m'havia assegut en companyia d'ells al mig de la plaça, ens escudellaren

¹ Publicat a *Saó*, (1990), núm. 129, pp. 48-51.

Reproducció digital de l'obra Partida de pilota d'Enric Bofí

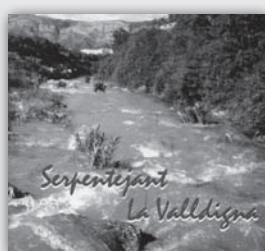

Arnadí

uns plats d'arròs cuinats amb carns de conill i ànec, moltó a l'ast, ben regat amb vins de Xaló, i on no faltaven safates amb olives, panses i ametlles. L'àpat clogués amb uns dolços de carabassa, «bunyols» i «arnadí», crec recordar-ne els noms, o millor títols excelsos, dons exquisits, suaus i flonjosos d'unes menges ensucrades que se'm fonien al paladar trasbalsat.

La commoció fou major quan, en plena fruïció de les llaminadures, es concentrà al cor de la rotana una colla de balladores de la mà de músics que tanyien llaüts, xeremies, dolçaines i tamborets. Les xiques vestien gonelles de seda vermella, d'amples mànegues guarnides amb dotzenes de menuts botons de pòrfir, i s'encasquetaren uns capellets graciosos, barreja de colors i filigranes. Semblava com si els raigs del sol brollassen dels aparells de les seues joies, que tot els seus fràgils cossos decoraven amb fabulosos «alafaluls» i «haiadors» d'or d'enormes dòmines d'argent i finíssimes arracades de perles: ni el mateix fra Angélico hagués pogut compendiar aquella conjunció de bellesa sublim. Les voltes, les creus, els passos, eren executats a la perfecció, ajudant-se d'uns petits estris de fusta que reben el nom de «postisses». ¡I sempre amb el somris brodat als llavis de malvesia, sota l'esguard felí d'uns ullassos negres com la nit! ¿On era, a Catalunya o a Berberia? Allò cert era que anava a convertir-me en esclau del record d'aquestes tonades alegres i de la beutat de les dansarines. No entenia l'algemia, però sospitava que les cançons enaltien els poders de l'Amor, la presó on voluntàriament ens deixem engrillonar per assaborir el fugaç tió de la delectança que, més tard o més d'hora, cremarà les nostres entranyes [...]

Publicacions de La Goleta

Publicacions amb el Col·lectiu de Mestres La Safor

